

УДК 343.2

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМИ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Новіков М.М., к. ю. н.,
доцент кафедри галузевого права
Херсонський державний університет

У статті розкрито зміст окремих засобів, що застосовуються до юридичних осіб у процесі кримінально-правового регулювання, з метою удосконалення кримінально-правових заходів протидії злочинності.

Ключові слова: кримінально-правові засоби та заходи, засоби субсидіарного кримінально-обмежувального характеру, функції кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб, правообмежувальний засіб кримінальної відповідальності юридичних осіб.

В статье обосновано содержание отдельных средств, применяющихся к юридическим лицам в процессе криминально-правового регулирования, с целью усовершенствования криминально-правовых мер противодействия преступности.

Ключевые слова: криминально-правовые средства и меры, средства субсидиарного уголовно-ограничительного характера, функции уголовно-правовых средств, применяющихся к юридическим лицам, правоограничительное средство уголовной ответственности юридических лиц.

Novikov M.M. THE SYSTEM MEANS OF CRIMINAL LAW THAT APPLY TO LEGAL ENTITIES

The article proves the content of certain drugs used to entities in the process of legal regulation, in order to improve criminal measures of counteraction crime.

Key words: criminal-legal means and measures, subsidiary means of criminal restrictive nature, function of criminal law applying for legal entities, criminal restrictive means of criminal liability of legal persons.

Постановка проблеми. Обрана тема тісно пов'язана із з'ясуванням співвідношення таких явищ, як кримінально-правові заходи та засоби, що застосовуються до юридичних осіб у процесі кримінально-правового регулювання протидії злочинності в Україні. Дійсно, сутність заходів такого характеру жваво обговорюється в науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу (далі – КК) України та в наукових роботах провідних науковців-правників, таких як Д. Азаров, М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов, Я. Брайнін, Р. Вереша, В. Власихіна, Б. Волженкін, С. Гавриш, В. Гришук, Т. Гончар, Н. Гуторова, О. Джужа, Н. Дурманов, К. Задоя, М. Коржанський, В. Куц, В. Навроцький, А. Пінаєв, А. Піонтковський, Ю. Пономаренко, А. Савченко, О. Саїнчин, І. Сітковський, В. Смітінко, О. Сотула, В. Стратонов, А. Трайнін, В. Черней, М. Шаргородський, А. Ященко, та багатьох інших, яким не байдужі особливості правового регулювання кримінальної відповідальності юридичних осіб.

З досліджень зазначених вчених відомо, що заходи кримінально-правового характеру та кримінально-правові засоби співвідносяться між собою як частина та ціле. Отже, кримінально-правові засоби, що застосовуються до юридичних осіб, є більш широкою категорією та не вичерпуються лише заходами. Відповідно, за допомогою використання обох зазначених правових явищ досягається очікуваний державою результат у справі протидії злочинності з метою нейтралізації та знищення тіньової економіки. Як зазна-

чив прем'єр-міністр України В. Гройсман 30.06.2016 на засіданні Уряду, «тінізацією охоплено понад 30% підприємств». Це, на його думку, складає трильйон гривень на рік недоодержаних державним бюджетом грошей. На наш погляд, актуальність запропонованої теми обумовлюється тим, що визначення сенсу та змісту кримінально-правових засобів залишається малодослідженим саме щодо юридичних осіб. При цьому акцентуємо увагу на тому, що заходи кримінально-правового характеру мають каральну функцію, а для гармонії, балансу в кримінально-правовому регулюванні доцільно використовувати й заохочувально-стимулювальну функцію.

Сьогодні поняття кримінально-правових заходів є лише збірним, об'єднувальним фактором застосування сукупності правил кримінально-правового впливу, що закріплені в КК України, і в сукупності утворюють засіб кримінально-правового впливу, який застосовується в тому числі й до юридичних осіб як система заходів, відображених у Загальній та Особливій частинах КК. Таким чином, аналізована тема має і актуальність, і теоретичну та практичну значущість з визнанням єдності та системності кримінально-правових засобів і заходів, які застосовуються до юридичних осіб у межах правового поля України для захисту прав, свобод та інтересів як юридичних, так і фізичних осіб, що вчинили злочин або причетні до нього.

Одним із напрямів вирішення цієї проблеми є ухвалення 23 травня 2013 року Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [1]. Цим актом законодавець визначив суть відповідальності юридичних осіб та вніс зміни до Загальної частини КК України, увівши розділ 141 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», тобто обмежив її заходами кримінально-правового впливу.

Ступінь розробленості проблеми зумовлюється імплементацією норм європейського права щодо з'ясування відповідальності юридичних осіб, застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб у кримінально-правовому регулюванні через призму нормативно визначених заходів.

Метою статті є з'ясування окремих кримінально-правових засобів, що застосовуються до юридичних осіб, які займаються господарською діяльністю в Україні. Мета статті обумовлена доцільністю подолання економічної, військово-політичної та соціальної криз 2014–2016 років, які пов'язані з революційними процесами, військовими подіями на сході України, анексією Автономної Республіки Крим із боку Росії. Мета та завдання цього дослідження засновані на комплексному аналізі теоретично-методологічних засад, змісті нормативно-правових актів і господарської діяльності юридичних осіб із визначенням їх кримінальної відповідальності як результату кримінального провадження за злочини, вчинені посадовими особами цих юридичних осіб.

І Загальновідомо, що засоби та заходи кримінально-правового характеру не можуть бути застосовані судом до юридичних осіб, які є державними органами влади, у тому числі й місцевого самоврядування, організацій Міноборони, МВС, СБУ та ін., які створені державою у встановленому законом порядку, повністю «утримуються за рахунок відповідного державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій», пише О. Полинко [1]. Аксиоматично, що державні організації, які мають легальний, напівлегальний, нелегальний бізнес, реально не можуть бути обмежені кримінально-правовими заходами за злочинну діяльність їхніх керівників та інших державних службовців.

Вечерпний перелік юридичних осіб у сфері господарської та підприємницької діяльності, на яких розповсюджуються кримінально-правові заходи, встановлений ст. 964 КК України. За її змістом решта підприємств, установ та організацій, які не мають стосунку до державних органів, є потенційними «фігурантами кримінальних проваджень», розслідування яких буде здійснюватися органами досудового слідства [1].

Підкреслимо, що в кримінальному провадженні мало уваги приділяється порушенням у господарській сфері як суспільно-небезпечним діям під час ведення бізнесу (безпосередній, самостійній, систематичній, на власний ризик виробленій продукції, виконаній роботі, наданій послуги, з метою отримання прибутку) [3], яка здійснюється юридичними особами, зареєстрованими у вигляді бізнес-суб'єктів.

Цивілісти визначають непорушність правових властивостей юридичних осіб, що об'єктивно опанували правову сферу господарювання та бізнесу [4, с. 100]. До них відносять:

1) організаційну єдність за складом її учасників: власники, посадовці, фахівці та інший персонал, де установчими документами визначені мета, завдання своєї діяльності, відхилення від якої тягне різного роду порушення: цивільно-правові, адміністративні, кримінальні;

2) самостійність волі;

3) здатність юридичної особи вчиняти від свого імені юридичні дії, що не заборонені Законом, у тому числі виступати позивачем і відповідачем в юрисдикційних органах від свого імені [5, с. 55]. Ця ознака є виразом реальної правосуб'єктності досліджуваної особи;

4) самостійність відповідальності юридичної особи за своїми зобов'язаннями. Наприклад, акціонерне товариство може бути з повною чи обмеженою відповідальністю. Відомо, що у певних випадках власник (учасник) несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи (наприклад, повне товариство, командитне товариство, казенне підприємство) [4, с. 101]. У кримінально-правовій сфері, навпаки, юридична особа відповідає за вчинки своїх посадовців. Аналіз сучасних новацій українського законодавства, дозволяє визначити ознаку самостійності відповідальності таких осіб й у профільних галузях: конституційному, адміністративному, кримінальному, цивільному, адміністративно-процесуальному, цивільно-процесуальному, кримінальному процесуальному праві;

5) наявність (відокремленість) у юридичної особи майна, яке перебуває у її власності, оперативному управлінні або є предметом спільного сумісного відання майном.

У сфері господарського, адміністративного, кримінального відання або в іншому речовому праві у різних видів юридичних осіб і ступінь їхньої майнової самостійності та відокремленості неоднаковий. Спільність їхніх рис відображено в законодавчому понятті юридичної особи, яке міститься в ст. 80 ЦК України, як організації, що створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. З цього моменту вона наділяється цивільною правосуб'єктністю та дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді [6].

На наш погляд, у таких галузях, як адміністративне та кримінальне право, у юридичних осіб виникає «рамкове» функціонування, де визначені межі їхньої діяльності. Таку властивість юридичної особи можна назвати правовим обмеженням щодо:

- 1) організаційно-правової поведінки;
- 2) повноти її дієздатності у відносинах правового регулювання;
- 3) просторово-часових рамок;
- 4) обсягу юридичної відповідальності.

Ця права обмеженість для юридичних осіб є кримінально-правовим засобом у правовому регулюванні.

Можна вважати, що правообмеження як ознака досліджуваної особи пов'язана з:

1) реєстраційною, ліцензійною діяльністю та її підконтрольністю у сферах адміністративного та господарського права;

2) потенційною готовністю цієї організації до виявлення в її діяльності злочинної ролі посадовців у вигляді кримінально караного діяння;

3) здатністю такої юридичної особи зазнати адміністративні, кримінальні позбавлення та обмеження у вигляді заходів, які застосовуються до юридичних осіб за КК України, з подальшим цивільно-правовим відшкодуванням шкоди, заподіяної посадовим злочинном.

Теоретично юридична особа являє собою зареєстроване в законному порядку колективне об'єднання людей, їхньої власності (капіталів, засобів виробництва), що за організаційною єдністю спільно реалізують поставлені завдання для досягнення господарської мети, із самостійною відповідальністю за свої вчинки та субсидіарною за вчинки посадовців за умов правообмеження у сферах кримінального та адміністративного права.

Відомо, що застосування правообмежень із притягненням до кримінальної відповідальності юридичних осіб є підставою для відкриття кримінального провадження:

1) за вчинення уповноваженою особою підприємства, установи, організації від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 209 КК (легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом); 306 КК (використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів), ч. ч. 1-2 ст. 3683 КК (підкуп службової особи); ч. ч. 1-2 ст. 3684 КК (підкуп особи, яка надає публічні послуги); ст. ст. 369 КК (пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі); 3692 КК (зловживання впливом);

2) від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 258 – 2585 КК (тероризм) [7, с. 235–251].

Таким чином, для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом враховуються: ступінь тяжкості вчиненого її посадовою особою щодо суспільно-небезпечного діяння; ступінь

здійснення злочинного наміру; розмір завданої майнової шкоди; характер і розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, з оцінкою вжитих нею заходів для запобігання будь-якої злочинної діяльності, у тому числі передбаченої ст. 9610 КК України [7, с. 235–251].

Отже, важливим елементом досудового та судового розслідування за ст. ст. 98–100, 103–110 КПК України є оцінка доказів, яка здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин, важливих для кримінального провадження [8].

Утім, вищезгадані службовці, здійснюючи кваліфікацію суспільно-небезпечного діяння, вчиненого посадовцем юридичної особи, одночасно визначатимуть: чи від імені та в інтересах цієї організації її посадова особа вчинила злочин; чи достатньо вжито організаційно-правових, матеріально-технічних і профілактичних заходів самою юридичною особою для запобігання злочинам, які зазначені в ст. 9610 КК [7, с. 235–251]? Після вирішення цих питань судом застосовуватимуться до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру.

Важливим для кваліфікації є здійснення аналізу ознак суб'єкта злочину: його фізичність властива тільки людині, а юридичність властива лише організації; осудність – це усвідомленість людиною свого суспільно-небезпечного діяння та керування ним, у юридичної особи такого усвідомлення не може бути. Вік кримінальної відповідальності (понижений та загальний (ст. 22 КК)) властивий тільки людині.

Таким чином, осудною в КК України визнається тільки особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України) [7]. Юридична особа не може усвідомлювати свої дії та керувати ними, оскільки її створення та діяльність здійснюється переважно декількома фізичними особами, тобто тими, хто розповсюджує свою волю та поведінку на статутну волю та поведінку організації.

На наш погляд, доцільним є визнати кримінальну відповідальність юридичної особи перспективною, бо ретроспективна відповідальність до неї може бути застосована частково за відсутності трьох елементів складу злочину; злочинне діяння не може належить юридичній особі, бо вона може виступати знаряддям вчинення злочину або об'єктом злочинного посягання, але ніяк не виконавцем або співучасником (організатором, підбурювачем, пособником тощо) [7, с. 235–251].

Вважаємо, що перспективність кримінальної відповідальності юридичної особи теоре-

тично свідчить про обов'язковість її діяльності в певних умовах. Визначимося поетапно:

1) до суспільно небезпечного діяння її посадовця така діяльність організації пов'язана із загальною та спеціальною профілактикою будь-яких злочинів;

2) у момент вчинення суспільно небезпечного діяння її посадовцем така діяльність організації спрямована на присікання суспільно небезпечного діяння та затримання й викриття злочинця (ст. 38 КК);

3) після суспільно небезпечного діяння, вчиненого її посадовцем, коли до останнього застосовано вирок суду, а до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру (ст. 966 КК).

Здійснено аналіз видів заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, відображених у ст. 966 КК України [7]:

1) штраф як грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення (967 КК). Судом здебільшого застосовується штраф у вигляді «двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди». У разі, коли цю вигоду не було одержано або її розмір неможливо обчислити, суд залежно від ступеня тяжкості злочину вчиненого уповноваженою особою організації, застосовує штраф у таких розмірах:

– за злочин невеликої тяжкості – від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– за злочин середньої тяжкості – від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– за тяжкий злочин – від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– за особливо тяжкий злочин – від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Цікаво те, що з урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років (ст. 12, ст. 967 КК). На наш погляд, це є гуманізацією застосування такого кримінально-правового заходу, як штраф, тому що після сплати штрафу ця організація або установа може функціонувати в господарській сфері шляхом підприємництва, і це є позитивним аспектом кримінально-правової відповідальності;

2) конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи й застосовується судом у разі її ліквідації (ст. 968 КК);

3) ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-2585, 436, 4361, 437, 438, 442, 444, 447, і тих, які зазначені у ст. 969 КК України [7]. За-

конодавець стверджує, що до юридичної особи штраф і ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий.

Позитивним аспектом застосування окреслених заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи є обов'язок останньої відшкодувати потерпілій стороні в повному обсязі завдані збитки та шкоду, а також розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою у зв'язку зі злочином, вчиненим її посадовцем.

У теорії кримінального права існують загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 9610 КК України. За цими правилами враховується:

– ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину (ст. 12 КК);

– ступінь здійснення злочинного наміру (ст. 24 КК);

– розмір завданої шкоди (ст. 967 КК);

– характер і розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою (ст. 967 КК);

– вжиті цією організацією заходи для запобігання зазначеним злочинам з боку керівного складу її службовців. Вони являють собою організаційно-правові, у тому числі кадрово-технічні (із застосуванням поліграфу) та внутрішньо-безпекові (відеоспостереження та ін. ОРД), операції й комбінації, за допомогою яких здійснюється перевірка персоналу, формується імідж досліджуваної організації та розробляється «піар» для посадовців.

Трудовий колектив, адміністрація, власники (акціонери) юридичної особи формують правову модель її господарської діяльності, визначають повноваження кожного представника цієї організації. Тільки фізичній особі, тобто людині осудній, яка розуміє свої дії та керує ними, властиво вчинювати суспільно небезпечне діяння, передбачати його наслідки та бажати їх настання. А посадові злочини за ст. ст. 209, 306, ч. ч. 1–2 ст. 3683 КК, ч. ч. 1–2 ст. 3684 КК, ст. ст. 369, 3692, 258–2585 КК України вчинюються завжди вмісно, ретельно готуються тільки фізичними особами [7], а юридична особа може бути об'єктом злочинного посягання, знаряддям вчинення злочину або результатом злочинної поведінки.

У результаті злочинної діяльності посадовців юридичної особи умисно змінюються її завдання, функції та цілі господарської діяльності всупереч статутним документам; відбувається приховування нелегального або напівлегального бізнесу, створення фіктивних підприємств, відмивання доходів здобутих злочинним шляхом, інше забезпечення забороненої діяльності злочинних груп та

злочинних організацій за ст. 28 КК України [7, с. 235–251].

Таким чином, кримінальна відповідальність юридичної особи виражається у специфічних правовідносинах між державою й організацією, яка може бути об'єктом злочину або знаряддям його вчинення чи стати результатом злочинної поведінки і до якої за вироком суду, яким засуджено посадовця організації, застосовуються кримінальні правообмеження або каральні заходи у вигляді штрафу, конфіскації майна чи ліквідації. Деякі несприятливі наслідки кримінального правообмеження юридичних осіб за змістом збігаються з покаранням, яке застосовується до фізичних осіб (ст. 51 КК), за винятком ліквідації.

Отже, окреслені наслідки кримінального правообмеження щодо юридичних осіб стосуються усіх членів її колективу у вигляді майнових та організаційних позбавлень, зазначених у ст. 966 КК України, що пов'язане зі вчиненням кримінального правопорушення з боку її посадової особи [7].

На наш погляд, поняття кримінально-правових заходів є лише збірним, об'єднувальним фактором із комплексом застосованих правил кримінально-правового впливу, що закріплені у КК України. Вони застосовуються до юридичних осіб у вигляді позбавлень, обмежень, заборон. Система цих заходів у теорії права утворює кримінально-правовий засіб у межах норм Загальної та Особливої частин КК України.

Гіпотетично, якщо юридичні особи не вчиняють злочинів (суспільно небезпечних діянь), вони не є суб'єктами цих злочинів, а для перспективної кримінальної відповідальності за вищезазначених передумов до господарських організацій застосовуються тільки заходи правообмеження. Отже, до кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб, слід відносити ті приписи Кримінального закону, які містять тільки механізм правообмежень за безпосереднє вчинення посадовцем юридичної особи злочинного посягання, яке визнано за вироком суду злочинном. Це підтверджено змістом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», а також здійсненням кодифікації Кримінального кодексу України як засобу кримінально-правового регулювання, що «об'єктивуються» в конкретному змісті та формі [7, с. 235–251]. А самі кримінально-правові засоби такого регулювання доцільно розглядати, як складову частину методу кримінально-правового регулювання в механізмі правового регулювання (далі – МПР) поряд зі засобами, прийомами та заходами.

У цьому нам імпонує думка Ф.Н. Фаткулліна про складність методу правового регулю-

вання, що охоплює і засоби, і засоби, і прийоми, які переплітаються між собою у МПР [9, с. 155–157]. Так, С.С. Алексєєв, С.А. Комаров, С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко до елементів методу правового регулювання відносять засоби, у структуру яких входять заходи, комбінації та операції [10].

Продовжуючи аналіз наукової літератури, застерігаємо поширення поглядів на можливості досліджуваного кримінально-правового засобу через застосування у ньому заходів, засобів та інших елементів правового регулювання, які є певними стимулами активізації процесу функціонування МПР, а тому сприяють правовій поведінці осіб або обмежують таку поведінку. Це повною мірою відповідає сенсу та змісту нашої теми.

Утім, засоби правового регулювання суспільних відносин у науці розглядаються як юридичні інструменти впливу на правову поведінку особи для її належного упорядкування [10, с. 621]. Впливовість засобів залежить від необхідності врахування таких психологічно-правових аспектів поведінки людини, як її інтереси, потреби, цінності, бажання тощо.

Ефективність засобів розробляється уповноваженими суб'єктами для використання у певній послідовності прийомів, засобів, що утворюють комплекс заходів, а останні у своїй єдності та узгодженості формують засоби правового впливу на суспільні відносини з метою здійснення належного правового регулювання [11, с. 11–17].

На аналізі загальнотеоретичних положень МПР сформулюємо зміст методу кримінально-правового регулювання, який нам дає розуміння заходу у вигляді узгоджених між собою в єдності та взаємодії прийомів і засобів кримінально-правового впливу на суспільні відносини. Отже, захід ефективно реалізується суб'єктами кримінального процесуального права у певному просторі, за часом та колом осіб і визначається предметом кримінально-правового регулювання у правозастосовному процесі з метою комплексного захисту прав та інтересів осіб, які представляють колектив працівників і власників юридичної особи.

За нашим міркуванням, щодо змісту методу кримінально-правового регулювання визначається системність таких взаємопов'язаних елементів:

а) кримінально-правові засоби складаються із сукупності зазначених у КК заходів, кожний із яких представлений прийомами та засобами, що є об'єктивно матеріалізованими кримінально-правовими факторами впливу на поведінку суб'єктів кримінального права;

б) кримінально-правові засоби у своїй структурі мають систему дій, тобто єдність прийомів різноманітного характеру, здатних упорядковувати поведінку осіб фізичних та осіб юридичних;

в) кримінально-правові прийоми є тактичними діями технічного, фізичного, психічного, інтелектуального та іншого матеріально-правового характеру, які в КК України є правилами – обмежувальними, заборонними, що встановлюють відповідальність: ретроспективну фізичним особам, а юридичним особам – перспективну;

г) кримінально-правові заходи як складова визначеного кримінально-правового засобу в МПР представлена системою узгоджених тактичних правил і дій, у яких запроваджуються кримінально-правові прийоми, засоби у системній послідовності процесуальних комбінацій та операцій, здатних формувати правомірну поведінку та визначати стратегію кримінально-правового регулювання за допомогою психологічно-правового обмеження кримінально-правових наслідків при розв'язанні ситуації, з формуванням у нашому випадку в юридичної особи наміру щодо правомірності.

Утім, перспективна кримінальна відповідальність юридичної особи субсидіарно доповнює ретроспективну кримінальну відповідальність особи фізичної, пом'якшуючи злочинні наслідки або нейтралізуючи злочинний результат. Таким чином, досліджувані кримінально-правові заходи, у застосуванні групуючись в галузеві – кримінально-правові та міжгалузеві – кримінальні процесуальні, мають матеріалізуватися в засоби субсидіарного (лат. *subsidiarius* – резервний, допоміжний), тобто допоміжного кримінально-обмежувального характеру [12, с. 175].

Отже, ми маємо теоретичні підстави гіпотетично припустити: кримінально-правові засоби (як елементи МПР) містять систематизовані елементи у вигляді кримінально-правових заходів, які в єдності утворюють кримінально-правову охорону об'єктів, предметів і результатів суспільно-небезпечного посягання шляхом введення і застосування правообмежень, заборон, кримінальних покарань і кримінально-правової відповідальності не тільки до суб'єктів – фізичних осіб, але й до осіб юридичних. Субсидіарність кримінальної відповідальності впливає з кримінального закону, де простежується взаємозв'язок між посадовцем, який працював у організації, тобто юридичній особі, використовував у ній своє службове становище для злочинної діяльності, яка доведена у вирокі суду, та цією організацією.

Вищезгадані міркування сприяють виділенню основних функцій кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб:

а) варіативної (модульної) системності застосування заходів до юридичної особи за ступенем тяжкості вчиненого посадовою особою злочину з «причетністю» юридичної особи;

б) антикримінальності заходів, проявляється у профілактиці злочинів з боку посадовців цієї організації;

в) самозбереження юридичної особи для подальшої господарської діяльності;

г) субсидіарності кримінальної відповідальності цієї юридичної особи. щодо відшкодування шкоди, заподіяної їй посадовцем при вчиненні злочину;

г) правообмеження, як підконтрольності діяльності юридичної особи уповноваженим органам (фіскальній службі, поліції, митниці тощо).

Деякі науковці стверджують про особливості застосування до юридичних осіб кримінально-правових засобів, а в їхній структурі й заходів, і кримінальної відповідальності. Вони є прихильниками світової практики, що склалася з трьох моделей інститутів кримінальної відповідальності юридичних осіб [13].

Отже, у першій моделі юридична особа розглядається разом із фізичною особою у якості самостійного суб'єкта злочину. Вважається, що ця модель є найбільш поширеною, тому що вона зустрічається у країнах як загального, так і континентального права; популяризують ці правові системи Рене Давід та Камілла ЖофFRE Спінозі [14]. Утім, у провідних країнах Європейського Союзу (Франції та Бельгії), романо-германської правової сім'ї на рівні фізичних осіб несуть кримінальну відповідальність і юридичні особи [13].

У другій моделі кримінальна відповідальність розповсюджується на фізичну особу як «єдино можливого суб'єкта злочину». У разі ж участі юридичної особи у злочині, що здійснюється фізичною особою в її інтересах, юридична особа разом із фізичною піддається кримінально-правовим обмеженням, але не покаранню. Такі обмеження застосовуються в Російській Федерації [13].

Третя модель ґрунтується на ідеї «адміністративної відповідальності юридичних осіб за причетність до злочину». У теорії кримінального права вона дістала назву «квазікримінальна відповідальність юридичних осіб». Ця модель відповідальності властива для країн, що займають помірну позицію відносно заходів впливу на юридичних осіб. До таких країн у Європейському союзі належать, наприклад, Італія та Німеччина [13].

Україна на шляху до євроінтеграції приєдналася до першої світової моделі кримінальної відповідальності юридичних осіб шляхом введення в дію 23 травня 2013 року Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Він набув чинності 1 вересня 2014 року.

Продовження імплементації норм європейського права забезпечується Міжнарод-

ною угодою про асоціацію України з ЄС, яка затверджена Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Він обумовлює спільну боротьбу з організованою та кіберзлочинністю, які посягають на різноманітні форми власності за участю юридичних осіб. До цієї системи нормативних актів доцільно приєднати ще й Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.09.2014 року № 867-р «Про план заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», у якій зазначено стратегію спільної боротьби зі злочинністю, зокрема організованою (ст. ст. 20–22).

Таким чином, законодавство України є джерелом встановлення змісту правового режиму господарської діяльності юридичних осіб, воно визначає види їхньої бізнес-діяльності і в Україні, і за кордоном як суб'єктів господарського права, до яких мають застосовуватися кримінально-правові обмеження в разі причетності юридичної особи до злочину.

Сутність причетності такої організації до злочину полягає у фактичному її зв'язку зі штатним посадовцем, який здійснює управлінську функцію, вчиняє суспільно-небезпечні дії, які визнаються за судовим вироком злочином. Небезпечність причетності багато в чому залежить від небезпеки закінченого злочину. Потурання як форма причетності юридичної особи до злочину властива й іншим її посадовцям, які не виконували покладених на них службових обов'язків з особистою протидією злочину, яким ставиться в обов'язок охорона певної сфери господарської діяльності цієї організації. За потурання посадові особи можуть притягуватися до відповідальності за ст. 367 КК «Службова недбалість» [2].

Юридичні особи України в правовому режимі господарювання діють від свого імені, несуть самостійну майнову відповідальність, тобто відповідають тільки за свою діяльність і не відповідають за дії інших суб'єктів права України, за винятком злочинних вчинків їхніх посадовців, у межах кримінально-правових заходів. Таке теоретичне положення відображене в кодексах Німеччини та інших європейських країн, куди інтегрується Україна.

Утім, для вдосконалення перспективної кримінальної відповідальності юридичної особи щодо обов'язковості її діяльності в певних умовах корисно:

– запровадити заходи кримінально-правового стимулювання діяльності трудового колективу, власників і адміністрації в разі запровадження належних профілактичних захо-

дів із протидії будь-якої злочинності в організації;

– створити системний контроль керівництва організації за фінансовими, банківськими, господарськими операціями (відеоспостереженням, документуванням, архівуванням), що можуть містити будь-який склад злочину;

– вчасно формувати доказову базу, яка зможе викрити кримінального правопорушника чи спростувати підозру в ході кримінального провадження без застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи;

– підтримувати та удосконалювати у корпораціях та на місцевому рівні належний обіг правової інформації, формування внутрішньовідомчих охоронних структур;

– утворити превентивний механізм кримінально-правового захисту від зовнішнього корупційного тиску державних службовців і можливого відомчого тиску корпоративних службовців на трудовий колектив, керівництво та власників із метою нейтралізації кримінальних ризиків;

– формувати активну співпрацю в ході кримінального провадження зі слідством поліції, дізнанням фіскальної служби, митниці тощо для об'єктивного, повного, своєчасного, оперативного опитування співробітників підприємства та контрагентів, отримання експертних висновків фахівців, з документальним забезпеченням, а за можливості й відеоспостереженням, іншими «внутрішньообезпечувальними» заходами;

– додержуватися принципів ефективності та системності корпоративної безпеки;

– створити умови для належного функціонування підрозділу юридичних послуг;

– довести стандартизацію документообігу до сучасного рівня захисту;

– брати участь в узгодженні продуктів і процесів із підготовки типових форм договорів, а також їх правового аналізу з документами клієнтів банку при проведенні банківських операцій.

До заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються в КК України до юридичних осіб, шляхом кодифікації треба встановити нові заходи стимулювання та заохочення, які корисно запропонувати в якості гласних і таємних перевірок із залученням правозахисних організацій, приватних детективних агенцій, конкретних осіб, які сприятимуть за винагороду на договірних засадах розкриттю будь-яких злочинів, у тому числі посадових, що шкодять господарському потенціалу юридичної особи.

Такі перевірки триматимуть у правовому полі держави і юридичну особу, і колектив, який у ній працює та господарює. Це корисно для збереження екології, належного контролю за виробництвом, повноти збору подат-

ків фіскальною службою, профілактики кримінальних правопорушень, таких як корупція, тероризм, легалізація доходів одержаних злочинним шляхом, вироблення незаконної зброї та торгівля нею тощо.

На наш погляд, виникає необхідність частину штрафу, частину конфіскованого майна, частину з ліквідації майна юридичної особи як винагороду передавати тим особам, і фізичним і юридичним, які активно сприяли розкриттю, розслідуванню злочину з причетністю юридичних осіб.

Висновки. У статті досліджені окремі засоби кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб і забезпечують ефективність використання багатьох інших елементів МПР. До них належать і заходи, і правові обмеження, і перспективна кримінальна відповідальність юридичних осіб, що має субсидіарний характер щодо ретроспективної відповідальності осіб фізичних, посадовців, які вчинили злочин, користуючись правовим положенням у юридичній особі, що підтверджено вироком суду. Теоретична структурованість зазначених засобів є сучасною новацією українського законодавства за імплементацією європейських норм.

У процесі теоретичного обґрунтування кримінально-правових засобів, що застосовуються до юридичних осіб, з'ясовано їхню структуру, яка складається із заходів, деяких прийомів, засобів, властивих і Загальній, і Особливій частинам КК, що застосовуються до юридичних осіб. Міжгалузеві засоби поєднують у застосуванні заходи кримінально-правового та кримінального процесуального характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Відомим є правообмежувальний засіб кримінальної відповідальності юридичної особи, який може вбирати до кримінально-правового регулювання заборонно-каральні, правозаохочувальні заходи, а також профілактично-стимулювальні заходи до правомірної поведінки як фізичних, так і юридичних осіб.

Доведено, що правообмеження як ознака юридичної особи пов'язана з реєстраційною, ліцензійною та підконтрольною діяльністю досліджуваної організації у сферах адміністративного та господарського права. Це стимулює її до потенційної готовності щодо профілактики кримінальних правопорушень на своїй території, здатності перетерпіти адміністративні, кримінальні позбавлення у вигляді заходів, які застосовуються до юридичних осіб за КК України, з подальшим цивільно-правовим відшкодуванням шкоди, заподіяної посадовим злочинцем.

Таким чином, правообмеження як засіб кримінальної відповідальності юридичної особи являє собою єдність і узгодженість заходів кримінально-правового впливу, що утворюють кримінально-правовий режим застосування до юридичних осіб субсидіарної відповідальності за вчинення посадового злочину в правовому полі її статутного функціонування з метою профілактики, присікання та викриття посадових злочинів у процесі організації та здійснення бізнес-господарювання.

До правообмеження як засобу кримінальної відповідальності юридичної особи віднесемо встановлену судом поетапну логічну реалізацією структурно-функціональних елементів, зазначених у КК України кримінально-правовими заходами, що мають заборонно-обмежувальний, профілактично-викривний характер, із подальшим субсидіарним впливом на результат злочинної діяльності її посадовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полинко О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб / О. Полинко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt-kt.com/kryminalna-vidpovidalnist-yurydychnyh-osib>.
2. Азаров Д.С. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Радченко Л.І. Юридична особа у приватному праві: поняття та ознаки / Л.І. Радченко // Вісник КНУ Т. Шевченка. – К. : ВІПЦ «Київський університет», 2010. – С. 98–102.
5. Гражданское право. Курс лекцій / под ред. О.Н. Садикова. – М. : Юрид. лит-ра, 1996. – 304 с.
6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Азаров Д.С. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
9. Фаткуллин Ф.Н. Проблемы теории государства и права. Курс лекцій / Ф.Н. Фаткуллин. – Изд-во Казанского университета, 1987. – 336 с.
10. Гусарев С.Д. Основы общей теории государства и права (термины, визначення, елементи змісту) / С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко. – К. : НАВСУ, 1998. – 237 с.
11. Теория государства и права. Курс лекцій / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.
12. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1985. – 608 с.,
13. Новація! Навіщо кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoconsult.com.ua/novatsiya-navishho-kryminalna-vidpovidalnist-yuridichnih-osib-v-ukrayini>.
14. Рене Д. Основные правовые системы современности / Д. Рене, К.Ж. Спинози [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kafedr.at.ua/board/derzhava_i_pravo/rene_david_osnovnye_pravovye_sistemy_sovremennosti/6-1-0-12.